

ББК 83.3 (4 Укр) 6-8

Віра ПРОСАЛОВА,

доктор філологічних наук, професор

Донецького національного університету

КОСТЬ БУРЕВІЙ – МІСТИФІКАТОР

Кость Буревій народився у с. Великі Меженки, що на Воронежчині, і за своє коротке життя (46 років) встиг побувати у 68 царських в'язницях, звідавши й більшовицьких тортур. Ю.Лавріненко назвав його „людиною трьох життів”, маючи на увазі його суспільно-політичну заангажованість і різкі злами долі. „Життєвий шлях Буревія, – підкреслює Н.Миронець, – склався з таких крутих поворотів, що здається нібито пройшли ним зовсім різні люди” [1, 77].

Едвард Стріха завдячує своїм „народженням” Костю Буревію – письменнику, розстріляному в грудні 1934 року за причетність до неіснуючої організації. Кость Буревій знав історію Козьми Пруткова, більше того, зіставляв завдання, які довелося розв'язувати йому і Козьмі. На його думку, Прутков мав літературний орган, де міг би друкуватися, а йому доводилося шукати шлях до читача в чужих виданнях.

Літературна доля Козьми Пруткова (у первісному варіанті – Кузьми, в авторських записах – Косьми), що друкувався у 1854-1859 роках на сторінках „Современника”, виявилася щасливішою, ніж його спадкоємця. Вірші, байки, епіграми, афоризми Пруткова не лишали байдужих: одних вони драгували, іншим дошкуляли, а були й такі, яких лише розважали. Широкий діапазон оцінок зумовлювався злободенністю творів і соціальним розшаруванням у суспільстві.

Козьма Прутков народився завдяки співавторству братів Жемчужнікових – Олексія, Олександра і Володимира – та Олексія Толстого, які, збираючись разом, давали волю дотепам, жартам. У невимушеній родинній атмосфері (Олексій Толстой доводився двоюрідним братом Жемчужніковим) і з'явився цей літературний персонаж, „директор пробірної палатки”, чиновник і поет, що брався повчати інших, завзято маніфестував свої чесноти: „Кто ни перед кем спины не клонит гибкой, – / Знай: это я!.. / В моих устах спокойная улыбка, / В груди – змея!” [2, 31]. Прутков сприймався як реальна особа, що має біографію, дітей, родичів і т.п. У листі до фейлетоніста він, наприклад, так пояснював свої дії: „Забажавши слави, я обрав найвірніший до неї шлях: *наслідування* саме тим поетам, які вже здобули її в якійсь мірі” [2, 29].

Ініціатором співпраці братів був, очевидно, Володимир, що мав неабиякий хист пародиста. Він і намагався оживити діяльність Пруткова. Коли це не вдалося, написав „Передсмертне” – вірш, нібито складений самим Козьмою Петровичем незадовго до його смерті. Імітація стилю „директора пробірної палатки”, що вразив співробітників своїм гучним вигуком „Ах!”, мала надати грі з читачем логічного завершення: донести до його відома „смерть” вигаданого автора.

Едвард Стріха також надіявся біографічною довідкою – для досягнення ефекту достовірності. Він поставав у розімкнутому просторі як дипкур’єр, що вивчив маршрут *Москва – Париж*. Цей персонаж відзначався ерудованістю, поінформованістю про стан літературних справ. Крім того, відбивав риси своєї доби: галасливих заяв представників різних літературних угруповань. За самовизначенням, Стріха – це „тип, що досить поширився в нашій літературі, хоч і не дійшов, може, в дійсності того абсурду, якого доскочив у пародійному жанрі” [3, 193]. Це насамперед „рядовий загонів *геніальних геній*”, тобто кращий із кращих, наділений нарцисистичним егоцентризмом. Сам письменник радів бурхливій реакції сучасників на появу віршів Стріхи, оцінюючи її як „голос того читача, що цілком зрозумів автора, що <...> відчув справжню літературну сатиру” [3, 186-187].

Едвард Стріха став уособленням безпринципного поета, що змінює літературні організації і, відповідно, свої смаки, які, однак, завзято пропагує. Його поява інспірована реакцією на літературну боротьбу, полемікою з численними опонентами, а пародіювання стилю протилежних літературних угруповань мало помітний резонанс і призвело згодом до публічної автоекзекуції. В інтертекстуальне поле „пародез” потрапили представники різних літературних течій: футуристи, конструктивісти, пролеткультівці, „неокласики”, символісти та інші. Стріха завзято боронив письменство „від Хвильових, Тичин і Рильських” [3, 23]. Відгукуючись на різні естетичні смаки й орієнтацію, він виконував функцію епатажу, пропагував протилежні літературні програми, отже, тим самим приковував пильну [увагу спочатку футуристів](#), потім конструктивістів.

Застосуванням тактики М.Семенка, зумисним наслідуванням його дій К.Буревій досягав подвійного ефекту: позірною навчання у нього і водночас його прихованого розвінчання. Друкуючи у „Новій генерації” вірші дипкур’єра Стріхи, М.Семенко ставив їх за приклад („Пишіть так, як Едвард Стріха, тоді будемо друкувати”) і наче не помічав, що вони спрямовані проти нього. Запізніле прозріння змусило його діяти рішуче, самому вдаватися до містифікації, щоб знешкодити опонента.

У „Новій генерації” за 1928 рік М.Семенко і Гео Шкурупій надрукували, як відзначав М.Сулима [4], не оригінальний текст „Зозендропії”, а свій варіант із присвятою

М.Бажану. Очевидно, його вважали автором цього оригінального твору, адже саме Бажан перекинувся до „Вапліте”, тобто зрадив колишніх кумирів, за що вони й „розпікали” його. Підробки „Зозендропії” підтверджували резонанс цього твору, а також спроби спрямувати його вістря в іншому напрямку, щоб відвернути удар від себе. Ряд містифікацій (спочатку К.Буревія, а потім М.Семенка і Г.Шкурупія) передавав ланцюгову реакцію уподібнень і ускладнював можливості розшифрування.

Сюжет „Зозендропії” К.Буревія ускладнений авантюрно-пригодницькими елементами, в основі яких кохання багатії Жозефіни до Стріхи, що став не лише футуристом, а й чекістом, який „на честь чека алітерації на *ч*, на *р*, на *б* черка”, стає „на чолі страшної кари”. Цей персонаж виявився знаковим для доби репресій, знаменував зловіщу для того часу фігуру.

М.Семенко проголосив смерть небажаного імітатора. Публікація ним некрологу почасти нагадувала події 1863 року, коли було надруковано повідомлення про смерть Козьми Пруткова. Проте подальший перебіг літературних подій в Україні мав несподіваний характер. На некролог і лист Олени Вебер, тобто вигаданої М.Семенком вдови покійного, К.Буревій дав гостру відповідь віршем „Кошмаролізація”: „Ти [Семенко. – В.П.] набрехав в „листі” і в „некролозі”, / про смерть мою ти набрехав... / А нам давно не по дорозі: / Ти свій журнал в багно попхав...” [3, 141]. Таким чином, полеміка набирала відверто опозиційних форм.

Цікаво, що й В.Поліщук не розпізнав тактики К.Буревія, друкуючи в „Авангарді” його антиконструктивістські твори. Сам пародист так мотивував свої дії: „Настановлення було таке, щоб за підписом Едварда Стріхи друкувати тільки пародії – і пародії обов’язково на той літературний напрямок, в органі якого вони друкуються. Це страшенно ускладняло справу. О.Толстой і брати Жемчужнікови мали до своїх послуг журнал „Современник”. Автори Едварда Стріхи журналу в своєму розпорядженні не мали. Треба було все робити тонко і конспіративно. А все ж таки це завдання було виконане...” [3, 179]. Містифікатор орієнтувався на ерудованого реципієнта, спроможного розпізнати за гримом справжнє обличчя, за полістилістикою – певний стиль, за імітацією – джерело. Лише високий рівень міжтекстової компетенції дозволяв читачеві в імітаторських текстах розпізнавати „сліди” раніше прочитаних творів. В „Автопортреті” Стріха не лише вихваляв себе, а й відверто принижував чергового опонента:

А коли

ізнизу

вгору

Поліщук на мене гляне

З точки зору комахні, –

Не побачить він нічого... [3, 15].

Графічною конструкцією, поданою у формі вертикалі, підкреслювався глибокий підтекст: Поліщуку як його опоненту ніколи не вдасться піднятися до вершин його „Я”.

Появу Едварда Стріхи слід розглядати не лише в контексті літературного дискурсу, а й суспільно-політичного, адже ця містифікація мала і політичне підґрунтя. Щоб переконатися у правомірності цієї думки, достатньо згадати вірш „РРРеволюція”. Експерименти зі словом оголювали його сутність, підтверджували смислову спаяність літер: „Візьміть ви слово вітер, / одкиньте ер, – / і стане царський Вітте, / що вже давно помер. // Тепер зробіть те саме / зі словом революція / й одразу бридко стане: / солодка еволюція...” [3, 35]. Значущість сонорного р підкреслювалася його потроєнням і графічним виділенням.

Завдяки „перепишуванню” чужих текстів творився новий, протилежний за значенням, полемічний до попередніх. Ті елементи, які порушували закони семантичної узгоджуваності у творі, привертали увагу, змушували читача шукати пояснення, знаходити відповіді шляхом зіставлення. Порівняння з контекстом допомагало відчутти чужі цьому новому тексту елементи і зрозуміти підтекст висловленого. Таке сприйняття можливе завдяки тому, що в пам’яті реципієнта зберігаються сліди раніше прочитаних творів, моделі можливих переосмислень.

Екстралітературний дискурс у „пародезах” проступав виразно, реалізуючись у гротескних формах:

Зробіть мені квиток партійний:

Навдовжки – кілометр,

Навширшки – кілометр!

І напишіть червоним на вогні:

Це – Стріха Едвард... [3, 34].

Самоствердження супроводжувалося гучною маніфестацією, перебільшенням своєї ролі у політичній і літературній сферах, надмірною завзятістю у боротьбі з конкурентами. Текст „Партвівіски” ніби зітканий із гасел, демагогічних заяв, публічних запевнень. Концепт гри підкріплюється в тексті нараційною технікою, що демонструє наступальність і хаотичність мовлення героя, девальвацію цінностей: „кров – барилами, пожежами – вогонь у собі носить” [3, 34].

Кость Буревій як містифікатор дотримувався конспірації, тому вводив посередника між собою і читачем. Посередництво виконувало функцію інтерпретанти, що описувала його твори як ціле. Проте ця інтерпретанта мала швидше фіктивний, ігровий, ніж прояснювальний, характер, бо підпорядковувалася приховуванню справжнього авторства, що зумовлювалося боротьбою з конкурентами, викриттям негативних тенденцій у літературі. Вигаданий автор, наділений біографічними відомостями, виявлявся, отже, фікцією, що була необхідна для приховування справжніх намірів письменника, який свідомо вступив у боротьбу з графоманами, футуристами, конструктивістами і представниками інших літературних угруповань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Миронець Н. Людина трьох життів (Кость Буревій) // На тлі трагічної історії. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. – С.77-79.
2. Сочинения Козьмы Пруtkова. – Кострома: Костромское книжное издательство, 1959. – 420 с.
3. Стріха Едвард. Пародези. Зозендропія. Автоекзекуція. – Нью-Йорк: Слово, 1955. – 268 с.
4. Сулима М. Книжиця у семи розділах: Літ.-критич. ст. й дослідж. – К.: Фенікс, 2006. – 424 с.